

Sz. W. Ślaga

"Ewolucija ewolucji: istoriko —
kriticzeskie oczerki problemy", K. M.
Zawadzki, E. I Kolczinski, Leningrad
1977 : [recenzja]

Studia Philosophiae Christianae 16/1, 183-185

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wymieńmy tu przykładowo problemy: charakteru, świadomości, demokracji nauczania, egoizmu, cnoty i zdrowia moralnego, piękna, miłości i macierzyństwa, zjawisk paranormalnych, śmierci, którym poświęca m.in. *Deux angoisses: la mort, l'amour* (1924) *Julien ou Une conscience* (1928), *Journal d'un caractère* (1931), *L'Homme* (1966), *Maternité et biologie* (1966).

Bogaty dorobek naukowo — pisarski poświęcony poszukiwaniu rozwiązań problemów nurtujących człowieka współczesnego zyskał Rostandowi powszechne uznanie i szacunek. Jeszcze za życia, a potem po śmierci poświęcono mu szereg rozpraw i esejów omawiających jego poglądy przyrodnicze i ogólnofilozoficzne.

Niżej zostaną podane ważniejsze prace, których znajomość przyczynić się może do dalszych pogłębionych analiz poglądów biologa — humanisty francuskiego.

1. Blin P. Ch., *Jean Rostand. Pensée scientifique et oeuvre littéraire, choix de textes*, Paris 1968, Librairie Larousse, s. 146.
2. Bounoure L., *Jean Rostand, biologiste anxieux et sincère humaniste*, „*Le Monde et a vie*”, nr 139 (1964) 46—49.
3. Delaunay A., *Jean Rostand*, Paris 1956, Editions Universitaires (coll. *Témoins du XXe siècle*).
4. Delaunay A., *Connaissance de Jean Rostand*, „*Livres de France*”, 14 (1963) 1, 3—6.
5. Dubois A., *L'oeuvre scientifique de Jean Rostand (1894—1977)*, „*Bull. Soc. Zool. Fr.*”, 102 (1977) 231—242.
6. Dubois A., J. L. Fischer, J. J. Morère et D. Vachard, *Hommage à Jean Rostand*, „*Bull. Soc. Herp. Fr.*”, nr 5, 1978.
7. Fischer J. L., *Jean Rostand biologiste*, „*Bull. Soc. Linn.*”, Lyon, 47 (1978) 61—66.
8. Fischer J. L., *Jean Rostand (30 oct. 1894—4 sept. 1977)*, „*Revue d'Histoire des Sciences*”, 31 (1978) 2, 163—172.
9. Mounin G., *Lettre à Jean Rostand sur les drames de l'humanisme athée*, „*Cahiers du Sud*”, nr 377 (1964) 408—423.
10. Tetry A., *Hommage à Jean Rostand*, „*Les Cahiers Rationalistes*”, no. 337 (1977) 68—70.

K. M. Zawadzki, E. I. Kolczinski: *Ewolucja ewolucji. Istoriko-krytyczne oczerki problemy*, Izdatelstwo „Nauka”, Leningrad 1977, s. 326.

Badania ewolucyjne ostatnich dziesięcioleci przyczyniły się do postępu zarówno w zakresie gromadzenia faktów, jak i konstruowania hipotez i teorii zmierzających do wyjaśnienia mechanizmów i prawidłowości procesów ewolucyjnych. Istotnego znaczenia nabiera fakt rozwoju biologii molekularnej i przenikania jej zdobyczy na teren syntetycznej teorii ewolucji. Ta ostatnia jako teoria dominująca we współczesnym darwinizmie spełnia rolę scalającą i integrującą względem narastających faktów i różnych ich interpretacji. Nadal jednak nie stanowi jednej zwartej teorii, ale twór zróżnicowany i wielowarstwowy. Ten wzgląd decyduje o konieczności prowadzenia badań metaprzeciwiotowych ześrodkowujących się na analizie samych teorii ewolucyjnych, ich języka, sposobów uzasadniania twierdzeń, charakteru stosowanych wyjaśnień itp. Tego typu analizy logiczno—metodologicznie faktycznie dokonywane są obecnie w coraz szerszym zakresie w odniesieniu do różnych nauk

biologicznych, przyczyniając się do ich uściślenia i wzrostu stopnia teoretyczności. Jednak poza pracami M. Becknera (*The biological way of thought*, New York 1959), T. A. Goudge'a (*The ascent of life — a philosophical study of the theory of evolution*, Toronto 1961) czy M. Ruse'a (*The philosophy of biology*, London 1973) niezbyt wiele uczyniono pod tym względem w odniesieniu do teorii ewolucyjnych.

Autorami książki *Ewolucja ewolucji* są znani z wielu publikacji teoretycy ewolucjonizmu — Kirył M. Zawadzki i Eduard J. Kolczinski. Ich obecna praca nie ma ściśle charakteru logiczno-metodologicznego, jak wskazane wyżej przykłady, stanowi raczej próbę analizy historyczno-krytycznej poglądów i zapatrywań na temat zmienności w trakcie ewolucji samych czynników i przyczyn procesów ewolucyjnych. Autorzy wychodzą od stwierdzenia, że zakładana zwykle milcząco, a utrzymująca się w rozwoju doktryn ewolucyjnych teza o niezmienności czynników i mechanizmów ewolucyjnych nie może być dłużej podtrzymywana.

Po przedstawieniu krótkiej charakterystyki głównych rysów ewolucji organicznej autorzy dokonują przegądu obecnych zapatrywań na temat przyczynowego wyjaśniania procesów ewolucyjnych i proponują własną klasyfikację różnych koncepcji czynników ewolucji w dwu wersjach: a) czysto abstrakcyjną, opartą jedynie o fakt uwzględniania lub pomijania zmienności czynników i przyczyn ewolucji niezależnie od tego, ile i jakie byłyby te ostatnie), b) klasyfikację uwzględniającą stałość względnie zmienność czynników ewolucji oraz faktycznie występujące w danej koncepcji pojmowanie przyczyn ewolucji. Według klasyfikacji (b) — przy pewnych uproszczeniach — wyróżnia się trzy typy doktryn: a. uniformizm, b. wariaformizm, c. neokatastrofizm.

Związany z zasadą aktualizmu uniformizm zawiera twierdzenie o stałości czynników i przyczyn ewolucji. Na tych założeniach opiera się syntetyczna teoria ewolucji. Na drugim niejako krańcu mieści się neokatastrofizm zawierający tezę o radykalnych zmianach czynników powodujących naraz istotne przeobrażenia filogenezy czy ważniejszych procesów formotwórczych. Wariaformizm przyjmuje możliwość różnych zmian dotyczących tak ogólnych — wspólnych dla całej przyrody żywej — jak i szczególnych czy cząstkowych czynników i przyczyn ewolucji.

Wydaje się, że główną zasługą omawianej książki jest zwrócenie uwagi ewolucjonistów na niedoceniany dotąd problem ewolucji czynników ewolucji. Temu, zdawałoby się minimalistycznemu celowi — nakreślonoemu we *Wstępie* — poświęcili autorzy wnikliwe analizy historyczno-krytyczne aż w ośmiu rozdziałach swej pracy (na 9 rozdziałów całości). Omówiono kolejno znaczenie metody aktualizmu dla teorii ewolucji, poglądy Lamarcka w tym względzie, klasyczny uniformizm i katastrofizm, stosunek Darwina do uniformizmu oraz rozwój tej doktryny po Darwinie, neuniformizm, neokatastrofizm oraz koncepcje pokrewne i eklektyczne. Wszystko to posłużyło autorom — jako ugruntowane historycznie przesłanki — do przedstawienia w ostatnim rozdziale współczesnego stanu oraz perspektyw rozwoju problemu ewolucji ewolucji.

Znamienne i na pierwszy rzut oka ryzykowne — choć w toku wykładu uzasadniane — jest twierdzenie Zawadzkiego i Kolczinskiego, że w historii teorii ewolucji daje się wyodrębnić trzy etapy związane z teoretycznym poziomem wiedzy biologicznej: 1) przeddarwinowski etap uzasadniania samego faktu ewolucji, 2) etap darwinowski łącznie z obecną syntetyczną teorią ewolucji — utworzenie nauki o uniwersalnych przyczynach historycznego rozwoju przyrody żywej, 3) etap opracowania szczególnych teorii ewolucji uwzględniających specyfikę działa-

nia ogólnych przyczyn ewolucji w poszczególnych taksonach wraz ze zwróceniem uwagi na sprawę ewolucji czynników i przyczyn ewolucji w toku progresywnych zmian głównych linii filogenezy.

Syntetyczna teoria ewolucji wchodzi dopiero w ten trzeci etap i dlatego musi odrzucić dawną doktrynę uniformistyczną przyjmując stałość przyczyn ewolucji i w oparciu o zasady wariabilizmu wypracować od strony metodologicznej i filozoficznej nową aparaturę naukową uwzględniającą podstawowe i zarazem zmieniające się tendencje procesu ewolucyjnego. W ewolucji bowiem stwierdza się zmniejszenie wpływu pewnych czynników w jednym a wzrost w innym okresie oraz pojawianie się nowych czynników. Właśnie wariabilizm w oparciu o syntetyczną teorię ewolucji i osiągnięcia współczesnej biologii stwierdza i zmierza do wyjaśnienia różnych form zmian tak ogólnych, jak i szczególnych przyczyn ewolucji. Najwyraźniej zmiany takie zaznaczają się w odniesieniu do systemów genetycznych i praw dziedziczności w trakcie postępującej ewolucji. Sformułowanie szczególnych teorii ewolucji (rozdz. 9, p. 2) zakłada uprzednie postawienie i opracowanie problemu istnienia etapów w historii świata żywego. Na każdym takim etapie, określonym przez autorów nazwą „formacji ewolucyjno-biologicznej” (rozdz. 9, p. 5) miałyby ujawniać się swoiste formy działania ogólnych czynników ewolucji oraz wpływ specyficznych tylko dla danego etapu czynników.

Omawiana praca jest jedną z pierwszych monografii całościowo ujmującą zagadnienie zmienności mechanizmów ewolucyjnych. Uwzględnianie faktu tej zmienności przyczyni się do pełniejszego i bardziej adekwatnego ujęcia realnego przebiegu procesów ewolucyjnych a tym samym wpłynie, pośrednio przynajmniej, na zmianę struktury samej teorii ewolucji. Taką perspektywę zmienności przyczyn ewolucji kreślił już Pierre Teilhard de Chardin, którego autorzy niestety nie uwzględnił obok referowanych poglądów. A. Paramonowa, B. Renscha czy I. I. Szmahauzena.

Samo istnienie „ewolucji ewolucji” a więc zmian czynników i przyczyn ewolucji w historycznym rozwoju życia organicznego na Ziemi zdaje się nie ulegać wątpliwości, a występowanie tej idei w dziejach myśli ewolucyjnej autorzy uwyraźnili wszechstronnie i w sposób erudycyjny. Rodzi się jednak pewien niepokój i wątpliwości odnośnie naszkicowanych perspektyw rozwojowych ewolucjonizmu w najbliższej przyszłości. W szczególności istnieją obawy, czy koncepcja wariabilizmu nie przekształci się z czasem w jakiś „wariabilizm ewolucyjny”, przy którym nie będzie już można teraźniejszości uważać za klucz do poznania przeszłości. Nadto autorzy nie przedstawili przesłanek metodologicznych dla rozstrzygnięcia problemu, czy w ogóle możliwe jest utworzenie teorii ewolucji przy całkowitym pominięciu zasad aktualizmu i uniformizmu. Być może, są to obawy przedwczesne, zrodzone z lektury pracy z pewnością oryginalnej i nowatorskiej w tej dziedzinie. Ostatnie zdania książki upewniają czytelnika w przekonaniu, że autorzy swoje rozważania traktują nie jako ostateczne rozstrzygnięcia, ale za punkt wyjścia dla dalszych pogłębionych i wszechstronnych analiz problemu „ewolucji czynników ewolucji”.